

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ivnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXVI. KÖTET. 1915. szeptember 15. 8—9. FÜZET.

Báró Nyáry Jenő t. t. emlékezete.

(Felolvasta *Éber László* l. t. 1915 május 31-én.)

Hosszú élet, rövid szenvedés után a mult nyáron csendesen eltávozott körünkéből. Mint egyesítette magában az arany-sarkantyús vitéz szerénységét, az aggastyán fiatalos lelkeségét, mozgékonyágát, a főnemes népies zamatú beszédét, — mindnyájunkra nézve felejthetetlenül kedves emlék marad. Báró Nyáry Jenő elhunytával Akadémiánk valóban tősgyökeres, vonzó egyéniséggel lett szegényebb.

Tudományos tevékenysége, érdemei, melyeknek elismerésül Akadémiánk 1883-ban levelező, hat évvel utóbb tiszteleti tagjának választotta meg, régmúlt évekre, évtizedekre, egész emberöltővel vezetnek vissza. Az aggastyán, a ki még hajlott korában is szorgalmasan látogatta üléseinket, a ki évek hosszú során át látta el az archaeologiai bizottság elnöki tisztjét, munkásságának szerszámaival, az ásót és tollat régen letette volt már, ő már maga is inkább csak élő emléke lett archaeologiai tudományunk ama korszakának, a melynek képviselői, törekvésének egykori társai, öregebbek és fiatalabbak, egymásután költöztek el mellőle. Az ő elhunytával immár teljesen a múlté, az emlékezeté archaeologiánk hősi korszaka, az úttörők ideje, a csudálatosan buzgó, szinte mohó munkálkodás alkonyói évei.

Báró Nyáry Jenő élete, tevékenysége a legszorosabban összefügg ama letűnt évtizedek vállvetett igyekezetével, alapvető munkásságával, a melyek praehistoriai tudományunk keletkezését, kialakulását foglalták magukban. Legyen szabad tehát, tekintetes Akadémia, rövid összefoglalásban megemlékeznem azokról az időkről is, a melyekben elhunyt tiszteleti tagunk működése gyökerezett, annál is inkább, mert az ő fő műve azoknak az időeknek éppen egyik reprezentatív, most, a multba visszanézve, fölötté tanulságos, beszédes terméke.

„A XIX-ik század egyik dícsősége,“ — mondja az archaeológiának egyik jeles francia művelője — „hogy ki merészkedett

lépni a történelem határaiból, hogy megtalálta a minden írott feljegyzést megelőző emberi tevékenység nyomait, szóval, hogy megalkotta a praeistoriát.¹ Ismeretes, hogy 1836-ban, tehát éppen báró Nyáry Jenő születésének évében állította fel a dán Christian Jürgensen Thomsen az őskori ember reánk maradt készítményeinek anyaga alapján az egymásután következő kor szakoknak azt a hármas rendszerét, a mely kivált a kopenhágai régészeti társulat kiadásában 1837-ben német nyelven is megjelent füzet révén világszerte elterjedt.² A kő-, bronz- és vaskorszak fogalma, az azokhoz fűződő kulturális fejlődés tudata váltotta fel azokat a fantasztikus, sőt babonás feltevéseket, a melyek addig uralkodtak. A „három korszak rendszere“ lényegében kiállotta azokat a támadásokat, a melyekben régebben és újabban részesítették. Még ma is „a praeistoriai archaeologia fő pillére. Ha megáll, logikusan kapcsolt tények rendezett épületét tekinthetjük át . . . Ha ledől ez a pillér. úgy minden összevissza dől, a mit eddig oly szép rendben láttunk együtt és rom áll előttünk, a mely legfeljebb új épületre való kőbányának szolgálhat még“.³ Ezen az alapon Európa-szerte megfeszített munka indult meg, nagy eredményekkel, de tévedésekkel és csalódásokkal is, akár csak az összehasonlító nyelvtudomány terén, a melynek alapjait ugyanakkor rakta le a nagy Franz Bopp korszakalkotó tevékenysége. Nemcsak az antik művészet kincsei után kutattak immár az emberek, hanem az ősember szerény, de jelentős hagyatéka után is, a melynek megvolt az az előnye, hogy nemcsak classikus földön volt található, hanem úgyszólván mindenütt, akár Skandinávia lápjaiban, Dél-Franciaország barlangjaiban vagy Magyarország rónáin. Az „ásó tudománya“ népszerűvé vált és míg megfeszített, aprólékos munkával pontos megfigyelés, osztályozás, csoportosítás útján lépésről lépésre differenciálódtak a jelenségek a kutató szeme előtt, míg a három fő korszakon belül a fejlődés menete érthetővé lett, a régi Oikumené különböző területeinek kulturális sajátságai és kapcsolatai előtűntek és a relativ chronologia mellé az absolut időrend megállapításának legalább kísérletei járulhattak, — gyönyörűség volt az ősember életet, akár a nyelvtudomány által visszaszerkesztett indogermán nép aranykorát, a maga vonzó primitívtségében elképzelni. Maga a szépirodalom is birtokába vehette az őskori

¹ *Dussaud*, Les civilisations préhelléniques dans le bassin de la Mer Égée. II. kiad., Páris, 1914. IX. lap.

² *Leitfaden zur Nordischen Alterthumskunde*, herausgeben von der königlichen Gesellschaft für Nordische Alterthumskunde. Kopenhagen, 1837.

³ *Hoernes*, Natur- und Urgeschichte des Menschen. Bécs-Lipcse, 1909. I. köt. 383. l.

emberiség képét és például Friedrich Theodor Vischer, a nagy aesthetikus, sajátos regényébe beleszótt történetkében groteszk módon rajzolja egy cölöpfalu népének életét.

A tudományos munka, mely főleg Dán- és Svédországból indult ki, az emlékek feldolgozásánál a classikai archaeológiától elsajátított módszert alkalmazta. Typologiai sorozatok felállítása igen tanulságosan, meggyőzően szemléltetővé tette az őskori ipar és művészet fokozatos fejlődését. Megismertük, mint alakultak ki például a kőszerszámok mind változatosabb idomai, mint vált mind gyakorlatilag, mind formailag tökéletesebbé a véső, a bronzkor jellegzetes szerszáma, mint nyerte a fibula, a régi emberiség classikus ékszere, alakításának csudálatos sokféleségét, mint lépnek fel és válnak mind gazdagabbakká az ornamentationnak különböző eredetű, változatos formái, melyek oly kedvesek voltak a régi emberiség előtt. Tisztán az archaeologia összehasonlító módszerével sikerült egyes földrészeknek, culturköröknek egymásra való hatását felderíteni.

Teljesen új perspektívák nyíltak meg azonban, midőn 1856-ban Düsseldorf mellett a neandertali csontváz, midőn Boucher de Perthes sommevölgyi ásatásai folytán az emberi kéz legrégibb készítményei az őskor kihalt állatóriásainak csontmaradványaival együtt kerültek napfényre. Beláthatatlan régi időkre vezet vissza az emberiség története, mely immár kapcsolatos magának földünknek történetével, azokkal a geologiai és klimatikus nagy eseményekkel, a melyek földrészünk jelenkori alakulását eredményezték! Az archaeologia módszere, eszközei immár nem látszottak elégségeseknek és a természettudomány maga hatalmasan felvirágzó disciplináival éppúgy birodalmába lépett, mint ahogy a XVII-ik században a modern természettudomány kialakulása kísérte a „szellemi tudományok természetes rendszerét”.¹ Az anthropologia, geologia, palaeontologia valóban sokat fellebbentett ama fátylak közül, a melyek legrégibb multunkat takarták, de — mondjuk ki — mód felett el is hatalmasodtak. Még legújabban is szükségesnek látszott hangsúlyozni, hogy „az őskori régészeti kutatás a földtörténeti kérdésekre vonatkozó nézeteltérésektől egyelőre eltekinthet, mert az emberi cultura, mint ez mindinkább, ama legrégibb időkre nézve is kiderül, a maga saját életét éli és létének saját körét írja le”.² Jellemző volt a praehistoriának a természettudomány által igen erősen befolyásolt két új tudományval, az ethnológiával

¹ Dilthey, Das natürliche System der Geisteswissenschaften im XVII. Jahrhundert. Gesammelte Schriften II. Leipzig—Berlin, 1914. 92. l.

² Hoernes, Kultur der Urzeit. Leipzig, 1912. I. 29. l.

és sociológiával való kapcsolata is. A mint Dilthey mondta volt Comteről, hogy „sociológiáját kápráztató, de hamis vonatkozásba hozta a természettudománnyal“,¹ úgy kénytelenek vagyunk beismerni azt is, hogy azok az elméletek, a melyeket a XIX-ik század folyamán oly nagy számmal állítottak fel sociologiai elvek és ethnographiai tapasztalatok alapján az ősi emberiség állapotairól, culturális fejlődéséről, részben vajmi hypothetikusak maradtak.

Kétségtelen, hogy ott, a hol az emberiség tevékenységének nyoma vész, a hol már magának az embernek somatikai leszármazásáról van szó, a természettudomány egyedül illetékes. Mihelyt azonban az emberi kéz készítményei, az ember szellemi tevékenységének kézzelfogható emlékei tűnnek fel, az archaeológiáé a vezető szerep és a természettudomány egyes ágai csak mint szerény kísérők, segítők érvényesülhetnek. Bizony, az őskori sirmezőkben talált dolicho- és brachykephal koponyák, a melyek a kraniologia fénykorában oly népszerűségnek örvendtek és az azokhoz fűzött ethnikai következtetések inkább károsak mint hasznosak voltak és megzavarták annak a praehistoriai archaeológiának köreit, a mely saját módszerével van hivatva az őskori cultura nagy kérdéseit megoldani.

Mindez megszívlelendő, hogy báró Nyáry Jenőnek és környezetének tevékenységét megérthessük. Mert ámbár hazánk állapota nem voltak kedvezők és nevezetesen hiányzott a classici archaeológiának intensív művelése mint előzmény, a praehistoria hozzánk is utat talált. Akadémiánk állandó bizottságai közül időrendben a harmadik, az archaeologiai bizottság, 1858-ban állíttatott fel és kiadványában, az „Archaeologiai Közlemények“-ben legott az őskori emlékek tárgyalását is felkarolta. Kubinyi Ferencz, báró Nyáry Jenő nagybátyja e közleményekben fejtette ki 1861-ben első ízben minálunk az őskor hármass felosztásának elveit,² melyek természetesen alapjául szolgáltak az öt évvel utóbb Rómer által kiadott „Műrégészeti Kalauz“ idevágó részének is. Ugyancsak 1861-ben Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum igazgatója érdekesen nyilatkozik a kor archaeologiai törekvéseiről: „Napjainkban a régiségtudomány, éppen ásatások roppant eredményei után, csaknem mindenütt nemzeti irányban kezd fejledezni, a görög és a római világ csudáloinak száma mindinkább kevesbedik; az vonzó immár mindenütt és érdekes, a mi hazai, s mit a görögök és rómaiak mint rájuk nézve idegent megvetőleg barbár népeknek tulajdonítottak“.³ Fehérváry Gábor-

¹ Einleitung in die Geisteswissenschaften I. Leipzig, 1883. 135. l.

² Magyarországon talált kő- és bronzkori régiségek. Archaeologiai Közlemények II., 81. l.

³ A Magyar Nemzeti Múzeum. Pest, 1861. 29. l.

ral együtt Kubinyi Ferencz volt az első egyike, kik őskori tárgyak kiadását és gyűjtését érdemesnek találták. 1821 óta főleg a nógrádmegyei Kis-Terennén folytatott ásataiból „jeles” gyűjteménye volt Losonczon, a mely azonban 1849-ben, az oroszok betörése alkalmából elpusztult. Annak megmentett részei mégis a Nemzeti Múzeumba kerülhettek, míg másrészt Jankovich Miklósnak is kedveskedett Kubinyi ily tárgyakkal, a melyek azután a Jankovich-gyűjteménnyel szintén a Nemzeti Múzeumot gyarapították. Tudományos rendszer e gyűjteményekben még nem volt, a mint a Nemzeti Múzeum őskori gyűjteménye is, a mely leginkább főuraink bőkezűségéből és főleg felsőmagyarországi leletekből szépen szaporodott, vajmi rendszertelen volt, akár csak Kiss Ferencz egyetemi tanár gyűjteménye, mely 1844-ben jutott a múzeum birtokába és a melyben a bronzfegyverek „Arma Romana, barbarorum gentium, et Ornatus armorum” cím alatt szerepeltek. A régiségtár lajstromában 1862-ben fordul elő a „bronz” szó először, az addig állandó „réz” helyett; az 1862—63. években pedig külön „bronzterem” is megnyílt.¹ Ekkor Érdy János volt a régiségtár őre. Ő — született 1796-ban —, valamint az ugyanabban az évben született Kubinyi Ferencz, még csak előfutára volt azoknak a férfiaknak, a kiknek régészeti tudományunk fellendülését köszönhetjük. Ezek a múlt század első negyedéből emelkedtek ki. 1813-ban született Henszlmann Imre, tavaly ünnepeltük Pulszky Ferencz születésének századik évfordulóját, az idén ülhetnök meg Rómer Flórisét, 1823-ban született Ipolyi Arnold. Valamennyien élemedett korba jutottak már, mire fáradhatlan tevékenységük gyümölcsöket termelt!

A magyar praeistoriai tudomány az 1867. évben került a külfölddel bensőbb érintkezésbe. A párisi világkiállítás alkalmából tartott második praeistoriai anthropologiai és archaeologiai nemzetközi congressuson Rómer Flóris röviden számot adott az idevágó magyarországi tanulmányokról.² Nem mondhatott sokat. Nem is ígért sokat, de kiemelte, hogy minálunk is figyelemmel kísérik a külföldi tanulmányokat ezen a téren is.

A párisi congressus igen nagy hatással volt Rómerre. Már a következő évben megindítja az „Archaeologiai Értesítő”-t, a mely Akadémiánk archaeologiai bizottságának kiadásában jelent meg. 1869-ben — Érdy után — ő lett a Nemzeti Múzeum régiségtárának őre. Fáradhatatlan buzgalommal látott hozzá, hogy most — a kedvezőbb politikai viszonyok beálltával is — a

¹ A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene. Budapest, 1902. 92. l.

² Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques, 2. session, Paris, 1867. (Paris, 1868.) 321. l.

multak mulasztásait pótolja. Lapját majdnem maga írta, levelezett, utazott, gyűjtött, barátokat igyekezett szerezni a régészeti tudománynak, tárgyakat a múzeum régiségtárának. Fáradozásának legszebb eredménye a múzeum őskori gyűjteményének kiépítése lett, legfőbb dicsősége, hogy a nemzetközi praehistoriai congressus 1876-ban, nyolczadízben Budapesten ülésezett. Főtitkári jelentésében érdekesen fejtette ki a beállott fellendülés körülményeit, szerényen elhallgatva a maga érdemeit. „A párisi világkiállítás előtt, 1867-ben, külföldi szaktársaink közül többen látogatták meg régészeti múzeumunkat. Kellőképpen méltatták bronzból és nemes fémekből készült tárgyainkat, a melyek őskori gyűjteményünk majdnem egyedüli tárgyai voltak. E tekintetben a szomszédos országok múzeumai sem voltak haladottabbak, mert a classikai archaeologia művelése még mindenütt kizárólag uralkodott. Akkor csak a classikus, vagy nemes fémekből készült remekműveket vásárolták és állították ki; azok száma kielégítette az érdeklődők kíváncsiságát... E tanulmányok és gyűjteményeink új korszaka nyílt meg az alkotmányos kormányzat kezdetével Magyarországon. Az országgyűlés tagjai, belátván, hogy még igen távol állunk azoktól a nemzetektől, a melyek a praehistoriai archaeológiában megelőztek, helyes megértéssel, hazafias gondolkodással megszavazták a kellő összegeket, még pedig nemcsak classikus tárgyak vásárlására, gyűjteményünk fokozatos rendezésére és azok lajstromainak szerkesztésére, hanem praehistoriai tárgyak szerzésére is, hogy kitöltsük a hézagokat és e tudomány érdekében ásatásokat végezzünk. Figyelemreméltó, hogy a királyság új fejlődése összeesett a párisi kiállítással, a hol a modern művészet és ipar termékei mellett elsőizben szerepelt retrospectiv csoport a legrégibb időkig visszanyúló ipar tanulmányozására“. Ehhez járult még a párisi congressus. „Innen eredtek az új gondolatok, új tervek Nemzeti Múzeumokat illetőleg.“¹

A congressuson tartott előadások közül csak Pulszky Ferencznek a rézkorról szóló, valóban korszakalkotó előadására emlékeztetek. Különösen lekötötte a külföldi tudósok figyelmét a congressussal kapcsolatos, meglepően gazdag kiállítás. A záró ülésben Worsaae, a dán régészek feje külön is köszönetet mond ezért a kiállításért, „a mely a tudomány számára nemcsak szabatos képet nyújtott Magyarországon őskori régiségeiről, hanem igen fontos eredményeket is az európai bronzkor eredetére és fejlődésére vonatkozó kérdések tekintetében“. ² Valóban, a magyar-

¹ Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques. Compte-rendu de la huitième session à Budapest, 1876. I. Budapest, 1877. 10. s. köv. l.

² U. o., 640. l.

országi bronzcultura ekkor tárult fel a maga teljes gazdagságában, sajátosságában az európai tudomány előtt és foglalta el előkelő helyét az őskori műveltség történetében.

Maga Rómer behatóan ismertette a congressust megelőző évtized megfeszített munkásságát „Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie“ című rendkívül érdekes összefoglalásban, a mely a congressus kiadványának II. köteteképpen 1878-ban jelent meg. Tulnyomó részben az övé volt a kezdeményezés, irányítás munkája, a siker érdeme. Az „Archaeologiai Értesítő“ első szegényes évfolyamaiból is látjuk, mennyit kellett írnia, buzdítania, helyes tapintattal munkatársakat gyűjtenie, nevelnie. Jóakaratan nem volt hiány, hiszen a praeistoriai tanulmányok fellendülésének hullámai nálunk is érezhetőkké váltak és ásatások rendezése, őskori tárgyak gyűjtése szinte kedvetelessé lett, de nem csekély fáradságba került a kutatásokat némi rendszerbe fűzni, a mutatós bronztárgyak mellett a nem kevésbé fontos, de kevésbé kíváncsú kerámiai emlékek gyűjtését sürgetni, e mellett a külföldi tudományos kutatás főbb eredményeit közölni és bizony a nagyrészt műkedvelő kutatók csapongó phantasiáját is tapintatos módon megfékezni.

Azok között a férfiak között, a kik Rómernek úttörő munkájában segítségére voltak, a legelső sorban találjuk báró Nyáry Jenőt. Kubinyi Ferencz és Ágoston, a Nemzeti Múzeum igazgatója, Érdy János és bátyja, báró Nyáry Albert hatása alatt kezdte meg archaeologiai tanulmányait, kutatásait, a melyeknek azután Rómerrel való megismerkedése, a nagy agitator ösztönzése, útmutatása adott még nagyobb intensitást. Gyűjtései, ásatásai Nógrád, Hont, Borsod és Gömör megyékre terjedtek ki. Figyelemreméltó, hogy lehetőleg gazdag anyag megszerzésére irányuló törekvése mellett már kezdettől fogva annak tudományos földolgozása is foglalkoztatta és Rómer nagy örömmel fogadta, midőn 1870-ben az „Archaeologiai Értesítő“-ben hosszú lajstromát adta a gyűjteményében levő hontmegyei kőeszközöknek, azok exactságra törekvő leírásával.

Báró Nyáry Jenő neve a legszorosabban összefügg két kiváló fontosságú praeistóriai lelőhelyünkkel, a melyeket az ő ásója tárt föl a tudomány számára. Pilini birtokán már a hatvanas években kezdte meg azokat az ásatásokat, a melyeket évek hosszú során át folytatott és időnkint rövid jelentéseket tett közzé azok eredményéről. Pilin őskori leletei az 1876-ki congressus alkalmából rendezett kiállítás legnevezetesebb csoportjai közé tartoztak és nagy számukkal — a harmadfelezer darabból álló gyűjtemény utóbb a Nemzeti Múzeum tulajdonába került —, a bronztárgyak és a kerámiai készítmények fejlettségével és gazdagságával megkapó képet nyújtottak a magyarországi bronz-

cultura technikai tökéletességéről, formakincséről. A pilini gyűjtemény némely csoportjai még ma is a praehistoriai tudomány gyakran idézett példái közé tartoznak, így a még ismeretlen rendeltetésű apró bronztárgyakon kívül, a melyek csudálatraméltó finomsággal adják vissza a természetes nagyságú fegyverek, szerszámok miniatürképeit, különösen a nagyszámmal előforduló agyagállatkák és főleg a híres „agyagbélyegzők“, a melyek sokoldalú megvitatásra adtak alkalmat. Virchowot trójai terracotta-pecsétlőkre emlékeztették, ámbár sajátosságosnak tartja hogy e bélyegzők segítségével díszített tárgyak a pilini sírmezőben nem fordultak elő. Bastian, a nagy német ethnologus mexikói agyagbélyegzőkhöz való hasonlatosságukra utal, a melyek szövetek színes mustrázására, míg Hoernes szerint talán magának az emberi testnek díszítésére szolgáltak. E rejtélyes tárgyak rendeltetésének végleges megoldása, még a tudománynak további föladata, a rajtuk levő domború díszítmények azonban máris, mint a bronzkor fejlett, késő szakát jellemző ornamentika kiváló fontosságú példái, széles körben ismertek.¹

Míg a pilini sírmezőn végzett ásatásairól báró Nyáry Jenő csak elszórt, szűkszavú, noha a leletek körülményeire vonatkozólag becses megjegyzéseket tartalmazó jelentésekben számolt be, az aggteleki Baradla-barlangban folytatott kutatásainak eredményeit részletesen földolgozta.

A barlangban, a mely tudvalevőleg a legnagyobbak egyike Európában és cseppkőcsudáival híres látványosság, báró Nyáry Jenő 1876 augusztus hónapjában a történelmi társulat gömör-megyei kirándulása alkalmából Thallóczy Lajos és Tóttösy Béla közreműködésével kezdte meg ásatásait és azok eredményéről a budapesti congressuson sietett beszámolni.² Ennek lezajlása után még szeptember második felében, majd a következő év nyarán újból ásatott Aggteleken. 1881-ben jelent meg terjedelmes műve, mint az Akadémiánk által kiadott „Monumenta Hungariae Archaeologica Aevi Praehistorici“ első és eddigelé utolsó kötete.³

A barlangkutatás akkor még gyermekkorát élte, noha éppen a Lartet és Christy által 1863 óta Dordogne barlangjaiban tett fölfedezések főleg az őskori művészet ismeretére nézve oly fontos eredményekre vezettek, a melyekhez legújabbán csak a spanyolországi Altamira-barlang őskori festményeinek fölfedezése fogható. Ma, midőn a barlangkutatás minálunk is erősen föllendült, midőn a geologia és palaeontologia fejlett eszközei

¹ Hoernes, Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa. Wien, 1898. 522. l.

² Les hommes de l'âge de la pierre dans la caverne d'Aggtelek, Comté de Gömör. Compte-rendu I. 626. l.

³ Az aggteleki barlang, mint őskori temető. Budapest, 1881.

állanak e buvárlatok rendelkezésére és külön folyóirat szolgálja annak céljait, nem lenne nehéz báró Nyáry Jenő kutatásainak módszerét bírálat alá vonni. Akkor azonban az nagyjelentőségű tudományos tett volt és a részletes földolgozás sok olyan problémát vetett föl, a melyek máig sem vesztek jelentőségükből. Tény, hogy az aggteleki barlang praehistoriai szerepének ismerete mind a hazai, mind a külföldi tudományos irodalomban, lényegében ma is báró Nyáry Jenő leírásához, fejtegetéseéhez fűződik és hogy a híres barlang szinte elválaszthatatlan az ő nevétől.¹

A fölkutatott maradványok nagy tömege bő anyagot szolgáltatott a sokoldalú vizsgálódásnak. Mi minden volt itt együtt a barlang különböző részeiben! Rendesen eltemetett csontvázak, konyhahulladékok, magvak és állatcsontok maradványaival, agyagedények, csontból és kőből készített szerszámok. Báró Nyáry Jenő, ki egyéb kutatásai alkalmából is szerette az őslakók életét néhány találó vonással rekonstruálni, igen szemlélhetően jellemzi Aggtelek neolithikus népét, a melyet a liguriai barlangok lakóival hasonlít össze. Ezeknek „hús volt egyedüli táplálékuk, a házi állatok húsán kívül megették az elejtett vadat; a szarvast, vaddisznót, nyulat és farkast. A földmíveléshez azonban nem értettek. Nem úgy az aggteleki barlanglakók, habár hasonlóan éltek hússal s ugyanazon állatok maradványait feltaláltam konyhahulladékaik közt. Ők a földmívelésre kiváló gondot fordítottak, többféle culturnövényt vetettek s hogy főleg növényi táplálékkal éltek, bizonyítja fogaik nagymérvű koptatása és azon körülmény, hogy a halottak mellé eledelül nem húst, hanem növénymagvakat raktak. Valamint a liguriai barlanglakók hittek a másvilágban való életben, mert halottaik mellé húst tettek étkül s a halottnak legkedvesebb tárgyát rakták melléje, a temetés után halotti tort csaptak, tüzet rakván közvetlen a megholt testéhez, úgy hogy annak testét sokszor a lángok megpörkölték; az aggteleki barlanglakóknál ugyanazon vallási szertartást látjuk. Mindkettőnél az tűnik fel, hogy a nyaláncságot kedvelték; konyhahulladékaik közt feltörve találjuk a velőt tartalmazó csontokat. Egyébiránt értettek a fazekassághoz. edényeiket nem korongon, hanem saját kezükkel készítették, nem ismervén az égetőkemenzét, szénparázson égették ki; az így készített edény tisztaszínű nem lehetett s hogy a tüzet jobban kiállja, quarcos homokot keverték az agyag közé. Úgy a liguriai, mint az aggteleki barlanglakók csontból való eszközeik készítésére kőbaltát és pattogatott kovákékat használtak s azokat horzsakővel csiszolták ki.“

¹ Lásd pl. dr. Márton Lajos, Gömörkishont vármegye őstörténete. Magyarország vármegyéi és városai: Gömör-Kishont vármegye Budapest, é. n. 430. I., *Hoernes*, Natur- und Urgeschichte, II. 444. I.

A talált keramiai, kő- és csonttárgyak, azok technikai előállításának, diszítményeiknek tüzetes leírása, osztályozása, rajzokban való bemutatása hű képet ad arról a culturáról, a mely a barlang őslakóinak sajátja volt. De báró Nyáry Jenő nem érte be ezzel az eredménnyel. A hogy a lelt magvakat szakemberekkel vizsgáltatta meg és következtetéseket vont le azok véleményéből, a hogy meghatározta a barlangban talált állati csontokat és nagy elégtételére szolgált, hogy Virchow, a ki behatóan foglalkozott az aggteleki barlanggal és arról a berlini anthropologiai társaságban előadást tartott, habozás után végül is kijelentette: „Ich erkenne an, dass der Mensch der Aggteleker Höhle mit dem Bären — vagyis a barlangi medvével — gleichzeitig gelebt hat“, úgy tiszába akart jönni magával az emberrel is, a kinek csontmaradványai oly nagy számmal kerültek elő.

Kollmann, a kiváló müncheni anthropologus vizsgálta meg a koponyákat. Közleménye az akkori kraniologiai tudomány jellemző terméke. És jellemző az eredmény is, a melyet báró Nyáry Jenő abból levont: „Ha összehasonlítjuk a más országokban eszközölt ásatásokat újabb leleteinkkel, akkor azonnal hasonló eredményekre jutunk. Az aggteleki barlanglakóknál is vegyest látjuk a magasb termetű brachycephal s a kisebb termetű dolichocephalokat. Azért az őslakosság itt dolichocephal volt s csak később, a jövevény brachycephalok által legyőztetvén, azokkal összeolvadt, miből a különféle fejalkatok származtak, annyit máris állíthatunk, hogy nálunk Magyarországból alighanem a dolichocephalok hozták be a gabonatermelést.“

Igy szinte classikus példáját látjuk annak, mint egyesültek az archaeologia és természettudomány különböző disciplinái a nagy föladat megoldására, a régi emberiség megelevenítésére, életmódjának, életkörülményeinek restructiójára. A természettudomány látszott megbízhatóbbnak: nevezetesen a koponyamérés exact módszere látszólag oly kézzelfogható eredményre vezetett, a mely a titkok titkát, a barlang neolithikus embereinek ethnikai hovatartozóságát fejtette meg, vagy legalább is tetszetős hypothesis nyújtott. Ma skeptikusabbak vagyunk és a hol a népek nagy összefüggéseinek földerítéséről van szó, mint például nemcsak az őskor, hanem a népvándorlás és honfoglalás korának nagyszámú sírleleteinél, inkább bizzuk magunkat a sírmellékletek tanulságaira, melyeket az archaeologia fejlett módszereivel, gazdag összehasonlító anyagának felhasználásával igyekszünk megállapítani.

Báró Nyáry Jenő nagy műve, melynek keletkezése oly szorosan összefügg az 1876. évi congressus körülményeivel, maradandó emléke amaz évtizedek törekvéseinek. Irodalmunkban már azért is kimagasló, örökre emlékezetes jelenség, mert alkal-

mat adott arra, hogy maga Kossuth Lajos szóljon hozzá az abban fejtegetett problémákhoz. A mint báró Nyáry Jenő munkájában élesen tükröződnek vissza a praehistoriai kutatás fő irányai, úgy azokban a tanulmányokban, a melyeket Kossuth az 1882. év nyarán a könyv olvasásának hatása alatt az abban tárgyalt általános érdekű kérdéseknek szentelt, csodálva látjuk a torinói bölcs mélyreható érdeklődését, széleskörű olvasottságát, gondolkodásának kritikai élet, nyelvének magvas lendületét.¹

Nem lehet föladatunk, hogy ez alkalommal behatóan méltassuk e fölötté érdekes tanulmányokat, a melyek most közel egy emberöltő után nagyon reászolgálnának, hogy báró Nyáry Jenő művével együtt szakszerű, monographikus megvilágításban részesüljenek. Csonkának tartanám azonban e szerény megemlékezést, ha legalább néhány olyan helyet nem emelnénk ki Kossuth munkájából, a melyek megkapóan illusztrálják ama kor uralkodó eszméit, azokat a problémákat, a melyeket az aggteleki ásatások fölvetettek.

Kossuth melegen méltányolja báró Nyáry Jenő könyvét. „Báró Nyáry aggteleki ásatásai, a leletek régészeti értékét hitelesítő coefficientsekre fordított gond, a meghatározásoknál minden oldalra kifejtett figyelem s a tudomány kíváncsimainak megfelelő leírás oly sokoldalú s annyira becses anyagadalékot nyújtanak az ősembertan és néprajz (ethnographia) tudományához, hogy az nemcsak mint complementaris bizonyíték foglal helyet az eddig ismert adatok mellett, hanem új adatokat is szolgáltat a tudomány számára, még pedig olyanokat is, melyek egy-egy ekkorig általánosan elfogadott nézet újból átvizsgálására kiindulási pontul szolgálhatnak.“ E mellett nem hallgatja el aggályait, a melyek minden esetben elvi kérdésekre vonatkoznak. Így koczkáztatott-nak tartja azt a következtetést, „hogy a koponyaméreték közti különbségek okvetlenül különböző emberfaj bevándorlását, hódítását, egyik fajnak egy másik által kiszorítását, vagy kiirtását feltételezik, ha csak e bevándorlásnak, kiszorításnak, kiirtásnak más positiv bizonyítványai is nem birunk. Lehet, hogy úgy volt, de nem bizonyos, annak lehetősége sincs kizárva“ — itt a darwinista szól Kossúthból — „hogy a különbség csak módosulat, melyet a megváltozott társadalmi és életmódi viszonyok idéztek elő.“ Birálat alá vonja ezt az állítást, hogy a fémcivilisatio Keletről Magyarországon át jutott el Nyugatra. Kiemeli a Földközi tenger jelentőségét, a melyet az azóta folytatott ásatások, kuta-

¹ Tanulmányok báró Nyáry Jenő „Az aggteleki barlang, mint őskori temető“ című munkája felett. Eredetileg megjelent a „Pesti Napló“ 1883. évi 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 65. számaiban, majd az „Archaeologiai Értesítő“ 1882—1883. évfolyamában. (Uj folyam II. köt., 167. l.)

tások mindinkább megerősítettek. Némely okfejtésénél a parlamenti vitatkozó jut eszünkbe. „A mi a történelmi idők eseményeiből levont következtetést illeti: tekintve, hogy történelem előtti időkben épp azért, mert történelemelőttiek, nem lehettek meg azon népességi, társadalmi és nemzetközi viszonyok, melyek a történelmi időkben népvándorlásokat idéztek elő, nagyon kockázatosnak tartom azt az inductiót, hogy a mi a történelmi időkben megtörtént, annak a történelemelőtti időben is meg kellett történni.“ A culturák keletkezésére, terjedésére vonatkozó kérdésben, a mely tudvalevőleg ma is erősen foglalkoztatja a tudományt, megvan a maga fölfogása: „Mi tagadás benne, nagyon megerősödik agyamban azon nézet, hogy az ősidők primitív művelődése különböző vidékeken önállólag fejlődött s nagyon skeptikussá leszek a tudások bevándorlási, átszármaztatási s a tárgyak hasonlatából egykorúságot következtető elméletei iránt“.

Az aggteleki nagy monographia megjelenése után bárá Nyáry Jenő nagyobb irodalmi tevékenységet már nem fejtett ki. Akadémiánk levelezőtagjának megválasztatván, 1885. évi márczius 9-én tartotta meg „A bronzcultura Magyarországon“ című székfoglaló értekezését, a mely azonban csak kivonatban látott napvilágot az „Akadémiai Értesítő“-ben. Főleg pilini ásátásainak eredménye alapján a hazánkban talált bronztárgyak belföldi eredetét bizonyította. „Úgy a pilini mint Magyarország több bronzkori temetőjében talált kohók, öntőminták, tégelyek, czifrázó nyomok, nagymennyiségű feldolgozatlan bronzkészletek, mind azt bizonyítják, hogy hazánk bronzkori népénél az ércművesség meglehetősen magas fokon állt és önálló jelleggel bírt.“

Elhunyt tiszteleti tagunk érdemei közül ne hagyjuk említetlen, hogy az Országos Régészeti és Embertani Társulat alapításában az övé volt az oroszlanrész.¹ 1878-ban a társulat megalakulásakor annak másodelnöke, utóbb elnöke, majd tiszteletbeli elnöke lett és így mint Akadémiánk archaeologiai bizottságának elnöke is mindkét intézménynek élén állott, a mely a hazai archaeologia ügyét előmozdítani hivatva volt. Az 1876. évi congressus hatása alatt a társulat eredetileg a praeistoria művelésére szorítkozott volna, czímében megtaláljuk még az anthropológiával való jellemző kapcsolatot, de alapszabályaiban már a classica és középkori archaeologia is szerepel. Majd egymásután kidőlnek bárá Nyáry Jenő ifjúkori törekvéseinek buzdítói, részesei, munkásai, a nyolczvanas évektől kezdve a praeistoria lassanként elveszti azt az általános érdeklődést, a melyben része volt, az archaeologia más irányai lépnek előtérbe. Véget ér az

¹ Az Orsz. Régészeti és Embertani Társulat évkönyve 1879—1885. Budapest, 1886. 3. l.

úttörők kora. a speciális munkáé kezdődik meg. Nem tagadhatjuk a haladást, de ne feledjük azokat, a kik az alapokat lerakták. Ezek közül báró Nyáry Jenő az első egyike volt és immár az utolsó is. Mintegy tudományunk egyik korszakának letűntét érezzük és egyúttal azt a hézagot is, a mely az egykor annyira virágzó praehistoria művelésében beállott. Bár lenne az ő nemes példája, lelkes törekvése ösztönzés arra, hogy a hazánk legrégebb multjára vonatkozó nagy kérdéseket immár fokozott erővel, fejlettebb eszközökkel, de ugyanolyan odaadással igyekezzünk megoldani!

A glottogonia jogosultsága.

(Kivonat Schmidt József 1. tagnak 1915 május 25-iki előadásából.)

Haben sua fata — theoremata: egy ideig az érdeklődés középpontjában állanak, majd háttérbe szorulnak vagy végleg letűnnek, hogy aztán esetleg megint előkerüljenek. Így a hangtörvények kivételnélküliségének egykor erősen vitatott kérdése, a gutturális problema és sok egyéb egyelőre, de bizonyynyal nem véglegesen, lekerült a napirendről. Hasonló sorsra jutott a glottogonia is, noha a lehető legfényesebb multtal dicsekedhetik. Nélküle, mint szélteben ismeretes, az összehasonlító nyelvtudomány vagy egyáltalában nem, vagy egészen más alakban született volna meg, az mennyiben Bopp, az összehasonlító nyelvtudomány megalapítója, az összehasonlítást magát csak eszköznek véve, voltaképeni feladatának a nyelvvalakok genetikus viszonyainak felderítését tekintette s tehát csak olyanformán lett az összehasonlító nyelvtudomány megalapítójává, mint az Indiába törekvő Columbus Amerika felfedezőjévé. Glottogonikus hypothesis, az ú. n. *agglutinatiós theoria* [szabatosabban: a *szemantikus agglutinatio* elmélete] a Lassen-féle hatástalan oppositio után szinte dogmatikus tekintélyre vergődött s százalmas gyöngesége ellenére körülbelül egy félszázadon át versenytárs nélkül állott. A mult század második felének közepe táján egy másik glottogonikus hypothesis látott napvilágot: a *Ludwig-féle adaptatiós theoria*, a Darwin-féle rendszernek linguistikai hasonmása. Megjelenése idejében azonban az agglutinatiós rémuralom még mindig oly erős volt, hogy a heterodox új elmélet alapgonolatának genialitása ellenére valósággal stigmatizáltatva csakhamar az elavult elméletek lomtárába került s egyelőre minden a régi-ben maradt. Mikor aztán az újra versenytárs nélkül álló agglutinatiós theoria belső gyöngesége következtében végre magától összeomlott, vele együtt természetesen minden glottogonia dis-